

**О богаћењу лексичког фонда на примеру вишезначних
именица чија значења настају понављањем истог
творбеног модела**

Наташа М. Миланов

Научни састанак слависта у Вукове дане, Vol. 51/1 (2022)

Article 37 (p. 445–457)

<https://doi.org/10.18485/msc.2022.51.1.ch37>

Наташа М. МИЛАНОВ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 29. 11. 2021.
Прихваћен: 14. 12. 2021.

О БОГАЋЕЊУ ЛЕКСИЧКОГ ФОНДА НА ПРИМЕРУ ВИШЕЗНАЧНИХ ИМЕНИЦА ЧИЈА ЗНАЧЕЊА НАСТАЈУ ПОНАВЉАЊЕМ ИСТОГ ТВОРБЕНОГ МОДЕЛА**

У раду се на грађи из дескриптивних речника српског језика анализирају вишезначне именице изведене с гледишта творбе чија значења настају понављањем истог творбеног модела. Испитује се код ког је типа именица овакав начин семантичке дисперзије најпродуктивнији, каквим су лексемама мотивисане и на које се видове стварности њихова значења најчешће односе. Овакав вид формирања нових значења значајно утиче на богаћење лексичког фонда српског језика.

Кључне речи: изведеница, понављање истог творбеног модела, продуктивно значење, творбена основа, српски језик.

1.1. Још је 1868. године Милан Ћ. Милићевић у свом делу *Путничка писма с разних страна Србије о Србији* прибележио да „народ обично надева имена стварима и догађајима по првом упечатку” (Милићевић 1868: 226). Ово запажање указује на то да се људи приликом именовања појма најпре сете нечег познатог, већ уоченог или доживљеног.

1.2. Према Виноградову, ресурси и најбогатијег језика строго су ограничени те је језик принуђен да повезује бескрајно мноштво значења са ограниченим бројем појмова (Виноградов 1972: 18). Много пута је у различитим лингвистичким текстовима указивано на чињеницу да је оно што је човеку најпознатије и најблискије формализовано и на лексичком плану, те је у

* natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

разним језицима света са највише значења управо лексика која се повезује са човековим телом, његовом непосредном околином и дешавањима у њој, предметима којима је окружен и чији су му облик и функција познати, затим својствима њему блиских појмова и најважнијим односима у простору. Човек је, дакле, увек описивао стварност имајући у виду корисност за њега самог, и није било могуће да се такав антропоцентризам не одрази и на лексикон (в. Телија 1988: 179).

2.1. У структури лексичког система једног језика на једној страни стоји активни лексички фонд који садржи познате речи што их „носимо у сећању” (Пешикан 1970: 118), односно општеупотребну и фреквентну лексику, и моносемантичну и полисемантичну. Са друге стране, постоје и лексеме које су карактеристичне за одређену област (какве су нпр. различите терминологије) и специфични тип комуникације (у одређеним друштвеним, социјалним и сл. сферама, у различитим ситуацијама) и које су обично слабије фреквентне. Осим тога, ни сва значења једне вишезначне лексеме нису подједнако позната свим говорницима, јер су у њеној полисемантичкој структури обједињене и временски и територијално омеђене семантичке реализације, али и оне које су уже и специфичне употребе, односно резервисане за одређену област стварности.

2.2. Опште је познато, и у лексиколошкој литератури много пута наглашено, да постоји више начина за богаћење лексичког фонда (уп. нпр. Грицкат 1954, Радовић Тешић 2004, Драгићевић 2007), а према неким истраживањима, најзаступљенији су деривација, затим полисемија, те позајмљивање из других језика. Семантичка структура деривата богата се и добијањем нових значења по веома продуктивном обрасцу, практично неограниченом понављању једног творбеног модела. Лексеме тог типа увек су отворене и за нова значења, која се могу назвати лексичким потенцијалом што, према М. Пешикану, представља „активне могућности, лексичке изражајне јединице које немамо у памћењу као већ некад реализоване, али знамо како се могу направити и шта имају значити” (Пешикан 1970: 118–119). Та потенцијална нова значења још нису формализована, али се лако могу успоставити и употребити и бити јасна, нпр. *носачем* се могу назвати најразличитији нови предмети или делови предмета који могу послужити за ношење или на којима се нешто може преносити. Према И. Грицкат (1954: 166–167), правилним осећањем за комбиновање основе и наставка могу се правити нове речи, код којих је значењска и формална страна сасвим јасна, али „нова лексичка целина ипак зауставља наш поглед као нешто оригинално”.

3.1. Задатак нашег истраживања јесте да се утврди код ког је типа именица овакав начин семантичке дисперзије најпродуктивнији, од каквих су основа такве именице добијене и на које се видове стварности тако добијена значења најчешће односе. Евидентно је да овај начин формирања нових значења значајно утиче на богаћење лексичког фонда српског језика. Анализа је спроведена на изведеним именицама код којих се препознају значења добијена понављањем истог творбеног модела (обрасца). Творбени модел у дериватологији „представља шему по којој се образују друге речи, а подразу-

мева и граматичка правила избора одређеног творбеног форманта и правила варирања тога форманта” (Радовић Тешић 2002: 14). Како истиче М. Радовић-Тешић, позивајући се на М. Докулила, продуктивност творбеног модела подразумева његову даљу способност да постане образац за формирање нових речи (И.).

3.2. Грађа показује да, иако се у великој мери ради о покрајинским и термилолошким значењима, она формално задовољавају и критеријум да припадају општем лексичком фонду стога што су добијена додавањем продуктивног форманта на основу јасне семантике, нпр. *крстаи* – примарно ист.(оријски) „учесник у ратовима који су водили западноевропски хришћани против муслиманског Блиског истока”, именује различите појмове који имају облик крста или на чијим се деловима препознаје такав облик – врсту рибарске мреже, врсту сукње, различите птице, врсту новца итд. Такви називи никада нису територијално ограничени, већ могу настати на било ком подручју где се реч у основи употребљава, а појмови описани оваквим лексемама припадају различитим категоријама стварности.

4.1. О творбеној продуктивности неких лексема овог типа у српском језику већ је било речи у литератури. О њима је још 1949. године говорио А. Белић у својој студији *О језичкој природи и језичком развоју* (1998: 301–302), када је истакао да творбено мотивисане именице, које он назива неправим именицама, „својом везом, т. зв. асоцијацијом, могу још дуго време остајати продуктивне, и онда када се њихово основно значење већ давно изгубило”. Белић даје пример лексеме *белац* која може значити животињу беле боје, човека беле расе и разне друге појмове јер, како истиче, „његова различна значења дају још непрестано могућност везивања делова његове речи и са детерминативом (’бео’) и са условним остварењем (’онај’)” (1998: 302). Он даје и пример именица са бројем у основи, истичући да ће се на исти начин формирати значења било које именице тог типа, те да ће се такви називи јавити у различитим друштвеним срединама ако се за то укаже потреба (в. Белић 1998: 416).¹

4.2. И М. Дешић (1991: 9), говорећи о структури семантички најбогатијих лексема у српском језику, нашао је да су бројне речи „у којима се преплиће више елемената”, а као илустративни пример даје лексему *копач* која може означавати и човека који обавља одређени посао, предмет којим се та радња обавља, различите животиње и сл. Наглашава да се код значења овог типа именица могу уочити различити односи: живо–неживо, човек–животиња, књижевно–покрајинско.

4.3. На овај продуктиван модел приликом настајања нових значења указала је и Д. Гортан-Премк (1997: 132–136) која је истакла да се тако најлакше богати лексички фонд, те да се значења формирају независно једно од другог. Она указује на три типа семантичке продуктивности код ових именица (в. Гортан Премк 1997: 133–135):

¹ Творбени модел са придевом *бео* у основи продуктиван је и са другим формантима (нпр. бројна значења имају и деривати овог придева творени уз помоћ форманта *-ица, -ка, -ача* итд.).

- код именица са придевом у основи, где значења нису међусобно повезана једно са другим (нпр. *грбавица* је „грбава жена” и „врста крушке”) и где се могу препознати општа значења „онај који је или оно што је као придев у творбеној основи” и „који се истиче неком од особина својствених именици у творбеној основи”;
- код именица са именицом у основи где долази до варирања једног творбеног модела у више различитих циљних садржаја, а повезује их опште значење „онај који има оно што је налик нечему што значи реч у творбеној основи” (нпр. *главар* је „старешина, управљач”, „горњи део стуба” итд.);
- појава два хомоформна творбена модела, где се у једној лексеми могу уочити именичка и глаголска основа (нпр. у појединим својим значењима лексема *звонар* може бити мотивисана именицом *звоно*, „занатлија који лије звона” или глаголом *звонити*, „онај коме је за-нимање да звони у звона”).

5.1.1. Грађа за истраживање ексцерпирана је из дескриптивних речника српског језика (РСАНУ и РМС), а као контролни корпус коришћени су СДР1 и СДР2. Издвојено је више од 200 полисемантичних именица. У раду се, због ограниченог простора, неће давати попис свих издвојених именица и свих њихових значења, већ ће се на одабраним, репрезентативним примерима показати најпродуктивнији творбени модели. У обзир ће бити узете само оне именице код којих је несумњива творбена изведеност од одређене лексеме (нпр. *плавка* од придева *плав*, *бисерка* од именице *бисер*, *муљача* од глагола *муљати*, *деветак* од броја *девет* итд.), док се лексемама код којих се у значењима уочава вишеструка творбена мотивација нећемо бавити (какав је нпр. случај са именицама *ноћник*, *ноћница*, *звонар*, *пећар*).

5.1.2. Анализирана грађа је показала да су именице добијене на овај начин полисемантичне, најчешће су реализовале пет или више значења, а у њиховој творбеној основи може бити именица, придев, глагол или број, те ће лексеме којима се бавимо бити разврстане према томе која врста речи им је у основи. Најбројније су изведенице од придева (чине око 55% издвојених лексема), док су изведенице од осталих поменутих врста речи заступљене у релативно равномерном односу. Треба напоменути да се од неких издвојених именица, какве су нпр. *доњак*, *дивљак*, *крстаи* моционим суфиксима изводе именице женског рода (нпр. *доњака*, *дивљака*, *крсташица*), које би, према творбеном критеријуму, требало да буду смештене у групу изведеница од именица (уп. т. 5.3), али смо их, због семантичке сродности и заједничког семског састава са мотивном именицом мушког рода, обрадили у групи у којој се налази и мотивна именица мушког рода. Због истоветног семантичког садржаја (нпр. лексеме *доњак* и *доњака* повезане су семом 'који је са доње стране'), оне развијају сродна секундарна значења.

5.2.1. Именице изведене од придева класификовали смо према томе на које се својство у свом примарном значењу односи придев у основи, те је према томе издвојено седам група именица (в. Табелу 1):

Табела 1. Класификација изведеница према семантици придева у основи

Значење придева	Изведеница
Боја	<i>белац, белуша, вранац, гравивица, грахоран, грахорача, жутица, жутац, зеленика, зеља, модрац, модруља, мркуша, плавко, црвенка, црнка</i> итд.
Универзално физичко својство	<i>криваја, кривац, крупнина, малица, новица, облић, округлица, оштрац</i> итд.
Физичко својство живих бића	<i>балавац, глувара, голац, грбавица, гушавица, дебелица, живица, брзак, мртвица, маторњак, пегавица</i> итд.
Својство из домена чула укуса	<i>горкиш, горчица, киселиш, киселка, љутак, љутача, сланац, сланик</i> итд.
Својство материје/материјала	<i>бистрица, водењак, густина, дреновача, дрвењак, крвавица, леденик, масница, оловница, перјаница</i> итд.
Просторни односи	<i>дешњак, доњак, левак, подводница</i> итд.
Карактерно својство човека	<i>веселица, дивљак, злица, мргуда, пакосница, поганац</i> итд.

Прегледом грађе запажа се да убедљиво највише издвојених именица има у основи општепознат полисемантичан придев чије се примарно значење односи на различите тематске области: особине општег типа примењиве на велики број ентитета (какве су боја, облик, степен тврдоће, општи изглед), физичко својство живих бића, духовно својство човека, просторне односе, својство материје или материјала. Све именице од исте основе повезује сема 'који је онакав као придев у основи', а примери употребе се срећу на широкој језичкој територији. Пажњу привлачи чињеница да се код изведеница овог типа јавља творбена синонимија,² више именица са истом основом и различитим суфиксалним формантом, али са једнаким лексичким значењем. До говорника је ког ће се назива досетити у тренутку номинације, а сваки од таквих назива се може равноправно употребити за описивање појма које се одликује одређеним својством, тј. својство самог десигната усмериће говорника приликом номинације (тако су *киселица* и *киселка* називи за „јабуку киселкастог укуса”, *облица* и *облић* за „обло, обично тање стабло”). Суфиксом се некад просто уобличава именица, а у неким случајевима се уноси субјективни или експресивни став говорника о појму (нпр. *брзак/брзук* у значењу „брз ток воде”). Важно је напоменути да је и мотивна лексема често

² Чест је и случај да су неке од тих синонимичних лексема моносемантичне, те као такве нису ни биле део наше грађе (нпр. *жуताја, кривај* итд.), али је важно напоменути да оне у сваком тренутку могу добити ново значење, ако се за то укаже потреба.

веома полисемантична, те да је богатство деривата везано за семантичко богатство мотивне лексеме.

5.2.2. Изведенице са придевом у основи могу се објединити општим значењем 'онај који је или оно што је као придев у творбеној основи', а реализовале су велики број значења у оквиру различитих тематских поља, од којих су најпродуктивнија следећа (в. Табелу 2):

Табела 2: Најпродуктивнија значења изведеница од придева

Тематско поље	Изведеница
Ботанички термин	<i>балавац, глувара, голац, горчица, гушавица, дебелица, дивљак, дренавача, жутуља, киселка, кривуља, љутица, малица, млечница, мртвина, облић, оштрац, пегавица, поганица</i> итд.
Зоолошки термин	<i>брзак, гаравица, глувара, голац, грахорка, грбавица, гушавица, дрвењак, жутуља, кривац, левак, љутача, млечара, мркуша, мртвица, округлица, поганац, црнка</i> итд.
Агрономски термин	<i>белача, водењача, вранац, голица, горчица, грбавица, дивљак, жутац, зеленица, киселка, крвавица, кривача, љутача, маторњак, млечница, округлица, пегавица, плавица</i> итд.
Назив за човека одређеног телесног обележја	<i>беља, гаравица, грахоран, жутац, модрица, плавац, црнка</i> итд.
Име животињама, обично домаћим	<i>белача, веселица, вранац, гаравуша, грахорка, дивљак, жутуља, кривуља, млечара, мркуша, пегавица, плавац</i> итд.
Назив за појмове из природе	<i>беља, живица, жутуља, зеленик, кривача, љутача, мртвица, модрац, мркуша, облић, црвеница</i> итд.

Грађа показује да су посебно доминантне области ботанике, зоологије и агрономије, јер готово свака лексема са придевом у основи има значење из барем једне од поменутих области. Зоолошким називима ове групе именују се различите, обично ситније копнене и водене животиње са ових простора (птице, гмизавци, рибе итд.), док ботанички називи именују углавном самоникле, дивље биљке, те представљају један од назива општепознате биљке у народним говорима – нпр. *горчица* је један од назива за биљке *кичица*, *линцура* и *различак*, но назив *горчица* је семантички прозиран и то је једно од важних својстава лексема насталих на овај начин. Именице ове групе продуктивне су и у означавању физичке особине човека (његовог изгледа, хода, понашања), појмова из природе (као што су земљиште, ветар, вода, минералне сировине и сл.), као и имена домаћим животињама, где су заступљене именице за означавање животиње оба пола (нпр. *белац/белица*, *грахоран/гра-*

хорача, дешњак/дешњака итд.). Битно је напоменути да се ради о називима којима се описује појам на основу упадљивог, упечатљивог својства.

5.3.1. Другу, знатно мању групу чине изведенице од именице, а подељене су према томе на који се појам односи именица у њиховој основи. Према овом критеријуму, издвојено је пет најпродуктивнијих група именица (в. Табелу 3):

Табела 3. Класификација изведеница према семантици именице у основи

Значење именице	Изведеница
Назив предмета	<i>бисерка, кашикар, крсташ, крунаш, крстача, опутар, папучар</i> итд.
Назив биљке	<i>дрвар, живичњак, орашар, пасуљар, копривњак, купусар</i> итд.
Назив животиње	<i>тилићар, змијача, козара</i> итд.
Назив појмова из природе	<i>планинка, планинар, звездан, пескар, каменица, камењача, месечар</i> итд.
Назив дела тела човека или животиње	<i>зубан, крилаш, оклопница, кљунача, кљунаш</i> итд.

5.3.2. Лексеме ове групе могу се објединити општим значењем 'онај који је или оно што је изгледом или наменом у вези са појмом означеним именицом у творбеној основи'. Показало се да су продуктивне само оне лексеме којима је у основи именица са конкретним примарним значењем, као што су називи различитих предмета у најширем смислу (*бисер, кашика, опута* итд.), биљака (*орак, пасуљ* итд.), појмова из природе уопште (који су у вези са водом, земљиштем, небеским телима и сл.). Примећује се да је релативно мали број појмова на које се односе именице у основи, да су то углавном конкретни предмети који се свакодневно употребљавају, важни за човека или су му лако доступни. Најпродуктивнија тематска поља која се препознају код значења именица ове групе дата су у Табели 4:

Табела 4. Најпродуктивнија значења изведеница од именица

Тематско поље	Изведеница
Ботанички термин	<i>бисерка, димњача, живичњак, звездан, змијача, кашикара, кљунача, крилаш, крстача, крунаш, купусар, месечар, опутар, пасуљара, планинка</i> итд.
Зоолошки термин	<i>бисерка, звездан, змијача, зубан, кашикар, кљунача, крилаш, крстача, крсташ, купусара, пасуљар, пескар</i> итд.

Агрономски термин	<i>бисерка, дивљака, зубан, зубар, јајара, кљунаш, купусара, месечар, папучара, пескар, планинац</i> итд.
Назив за човека одређеног својства/понашања	<i>зубан, кљунач, кљунаш, крилаш, крстача, месечар, папучар, планинка</i> итд.
Име животињама, обично домаћим	<i>бисерка, бисераш, звездан, зубан, крилаш, крунаш, крунашица, планинка</i> итд.
Назив за појмове из природе	<i>зубар, камењар, планинац</i> итд.

И лексеме ове групе најчешће развијају значења из области терминологија (највише из ботанике и зоологије), а, како запажамо, заступљена су и значења којима се указује на својства живих бића, на људе одређеног изгледа или понашања, на животиње са препознатљивом физичком карактеристиком, тј. на појмове из човековог непосредног окружења.

5.4.1. Групу именица са глаголом у основи чине лексеме које се могу објединити општим значењем 'онај који је или оно што је начином обликовања или функцијом у вези са појмом означеним глаголом у творбеној основи'. Највише именица у основи има глаголе који припадају следећим двама лексичко-семантичким групама (в. Табелу 5):

Табела 5. Класификација изведеница према семантици глагола у основи

Значење глагола	Изведеница
Различите конкретне радње	<i>грабеж, дерач, држало, држаља, завијач, завитак, заглавак, зализак, копач, муљача, носач, нослица, одломак, плетењак, повезало, повезач, подвеза, поклапач, подмета, подглавак</i> итд.
Промена места или положаја у простору	<i>капавац, котурача, мигавица, обртало, падалица, пењалица, окретаљка, подизало</i> итд.

Девербативне именица у творбеној основи имају глагол конкретне семантике, и то, по правилу, онај којим се означава физичка, динамична активност, што показује да пажњу говорника привлачи оно што се креће или мења, што модификује свој изглед, облик.

5.4.2. Именице са глаголом у основи припадају разнородним областима (в. Табелу 6):

Табела 6. Најпродуктивнија значења изведеница од глагола

Тематско поље	Изведеница
Ботанички термин	<i>завијач, лежак, пењалица, печеница</i> итд.
Зоолошки термин	<i>грабеж, завијач, завијача, завитак, лежак, ковач, ковачица, копач, мигавица, муљача</i> итд.
Агрономски термин	<i>котурача, муљача</i> итд.
Назив предмета и направа	<i>дерач, завијач, завитак, заглавак, зализак, капавац, копач, мигавица, муљача, носач, падалица, пењалица, плетер, повезач, подвеза, подглавак, поклапач</i> итд.
Назив за човека одређеног изгледа или понашања	<i>лежак, обртало, зализак</i> итд.
Назив за човека одређеног занимања или интересовања	<i>гледалац, гњурач, ковач, копач, носач, носилица, нудилац, питач, писач</i> итд.

И код девербативних именица најпродуктивније групе значења односе се на различите термине, али се код њих уочава и разлика у односу на лексеме осталих група – шири је спектар појмова на које се односе него што је то случај код изведеница које у основи имају придев, другу именицу или број, или се оне пак тамо јављају спорадично. Тако су потврђена значења из преко десет терминолошких области – осим доминантних ботанике и зоологије, налазимо и значења уз која се налазе квалификатори из области физике (нпр. *котурача*), рибарства (нпр. *завојак, плетенка*), медицине (нпр. *капавац, падалица*), анатомије (нпр. *носач*), математике (нпр. *одломак*), минералогije (нпр. *капавац*), спорта (нпр. *котурача, котураљка*) итд.

5.4.3. Осим значења која се тичу различитих, обично народних терминологија, посебно су продуктивна и она која се односе на разноврсне, обично мање предмете одређене намене – нпр. *дерач* „нож који служи за скидање коже”, *завијач* и *заглавак* „каиш који се обавија око ноге при везивању опанак”, *муљача* „справа, машина за гњечење грозђа” итд.

5.4.4. Највећа разноврсност у областима које значења ове групе захватају резултат је, претпостављамо, актуелности тих радњи у човековом свакодневном животу, и, као последица тога, чињенице да се и сами мотивни глаголи одликују разуђеном полисемантичком структуром. Међутим, показало се да овде ниједна група значења није посебно продуктивна, те да издвојене групе садрже најчешће мање од десет лексема, за разлику од, на пример, изведеница од придева које обухватају и преко 20 именица у одређеној групи.

5.5.1. Именице које у основи имају број³ чине оделиту групу која нема заједничких значења са претходно представљеним именицама, а могу се

³ На продуктивност овог творбено-семантичког модела већ је указао А. Белић (1998: 185) напомињући да се основом „упућује на лице или предмет”, где се лице или предмет обележава

објединити општим значењем 'онај који или оно што има онолико онога што значи број у основи'. Због ограниченог броја лексема којима се именују бројеви, издвојено је и релативно мало изведеница: *деветак, деветина, десетак, десетина, петак, осмерац, осмина, шестак, седмак, трећак, четвртак*, као и изведенице моционим суфиксима за женски род, *петакиња, седмакиња, шестакиња* итд. У оквиру ове групе најпродуктивнија су следећа значења (в. Табелу 7):

Табела 7. Најпродуктивнија значења изведеница од бројева

Тематско поље	Изведеница
Назив за мужјака или женку домаће животиње одређеног узраста	<i>деветак, осмак, осмакиња, петак, петакиња, седмак, трећак, четвртак, шестакиња</i> итд.
Назив за дечака одређеног броја година ⁴	<i>осмак, петак, седмак, трећак, четвртак</i> итд.
Назив за посуду одређене запремине	<i>десетак, осмак, осмакиња, петакиња, седмак, трећак, четвртак, шестак</i> итд.
Назив за новчану јединицу одређене вредности	<i>десетак, петак, седмак, четвртак, шестак</i> итд.
Назив за ђака одређеног разреда основне школе	<i>осмак, осмакиња, петак, трећак, шестак, шестакиња</i> итд.
Назив за скуп људи одређене бројности	<i>деветина, десетина, осмина, петина</i> итд.
Назив за војника одређене јединице	<i>седмак, четвртак, шестак</i> итд.
Назив за део нечега	<i>петина, трећина, четвртина</i> , итд.

5.5.2. Значења лексема које имају број у основи односе се искључиво на конкретне појмове и веома су продуктивна у српском језику. У прилог овој тврдњи су и забележена општа значења типа „уопште оно што је у вези са одређеним бројем”. Наведена значења односе се на различите појмове (живе и неживе), а продуктивнија су код именица мушког рода.⁵

6.1. Продуктивност творбеног модела код једне творбено изведене лексеме оцењује се бројем нових семантичких реализација, а показало се да је и

на основу неке доминантне особине. Тако је основа *седм-* знак за синтагму „од седам година”, „од седам новчића” итд., а једну од тих синтагми бирају представници друштва који су сигурни да ће их добро разумети они са којима говоре.

⁴ Међутим, на основу речничке грађе овај творбени модел није продуктиван код назива за девојчицу одређеног броја година, али то не значи да се такве лексеме не би могле употребити у поменутом значењу.

⁵ Међутим, ово не значи да се, уколико се укаже потреба, неће појавити још значења код именица женског рода, стога што и оне формално задовољавају услов да именују многе друге предмете који се могу довести у везу са неком бројном вредношћу. Смисао новоформираног назива биће из контекста јасан сваком говорнику српског језика.

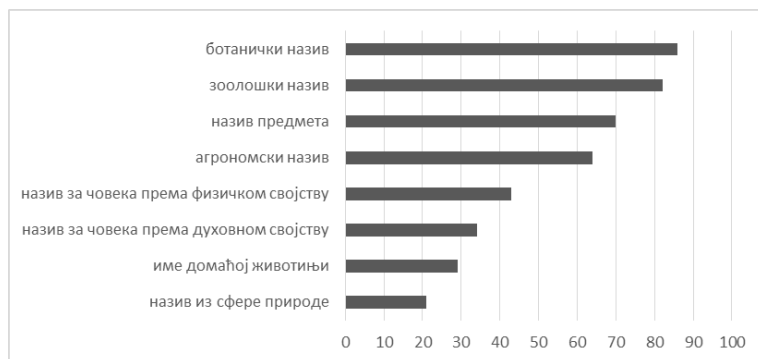
мотивна лексема најчешће семантички изузетно богата. Такође, приметно је да се код изведеница исте основе јавља велики број варијантних лексема истог значења, нпр. лексема *криваја*, *кривача*, *кривуља* су између осталог, и назив за „даску искривљеног облика”; *киселић* и *киселица* за „кисело млеко”, *плетењак* и *плетеница* за „врсту колача”. Поред тога, запажа се да су анализирани лексеми чешће мушког рода, што вероватно има везе са чињеницом да су у многим случајевима деривати мушког рода првостепени и стога имају више значења.

6.2. Испитиване именице творене су уз помоћ великог броја суфикса који су и иначе продуктивни у српском језику. Осим код изведеница од бројева (где су продуктивни суфикси *-ћк*, *-ина*, *-иња*), нема правила о томе који су суфикси чешће додају на основу, већ су продуктивни сви они, који су и иначе широко заступљени у деривацији (какви су *-ћк/-јћк*, *-ац*, *-ача*, *-ица*, *-ја*, *-ка̄*, *-ко*). Правило је да се познати форманти додају на основу прозирне семантике.

7.1. Анализа је показала да код изведеница чија значења настају понављањем једног творбеног модела први физички утисак о неком појму и његова употреба имају важну улогу приликом његовог номиновања. Придевске изведенице су најпродуктивније за означавање нових појмова, а боја, облик, димензије и општи изглед изворног појма су најупечатљивији. Код лексема са именицом у основи, највише нових значења дају оне код којих се мотивном речју означава какав конкретан предмет, док су код лексема којима је у основи глагол најплодније оне творене од глагола који означавају неку конкретну радњу. Генерално, важно запажање јесте да су у основи именица овог типа лексема којима се означавају конкретно физичко својство, конкретан предмет или динамична радња.

7.2. Прегледом тематских група на које се односе значења анализираних именица може се доћи до закључка о томе на које се области стварности генерално односе овако формирана значења (в. Графикон 1).

Графикон 1. Најпродуктивнија значења изведеница

Наведена слика показује да се значења настала понављањем истог творбеног модела најчешће односе на конкретан појам. Овакав начин формирања нових значења посебно је продуктиван у народним терминологијама, јер су

на највишим позицијама управо ботанички, зоолошки и агрономски народни називи, а поред овога бројна су и друга значења која описују појмове у вези са човеком и његовом околином. Могућности за настајање нових значења по поменутом обрасцу су отворене и практично неограничене. На овај начин се значајно богати фонд српског језика, разноврсност назива показује креативност говорника, те је „велики део речи добијао, првобитно, условно значење [...] условљено даним приликама, а после постајао општим благом” (Белић 1998: 416).

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1998:** А. Белић, *О језичкој природи и језичком развоју*, Изабрана дела Александра Белића, том 1, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Виноградов 1972:** В. В. Виноградов, *Русский язык. Грамматическое учение о слове*, Москва – Ленинград: Учпедгиз.
- Гортан Премк 1997:** Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грицкат 1954:** И. Грицкат, Богатство и богаћење језика, Београд: *Књижевност и језик у школи*, 3, 164–170.
- Дешић 1990:** М. Dešić, *Iz srpskohrvatske leksike*, Nikšić: Univerzitetska riječ.
- Драгићевић 2007:** Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милићевић 1868:** М. Ђ. Милићевић, *Путничка писма с разних страна Србије о Србији*, Београд: Државна штампарија.
- Радовић Тешић 2001:** М. Радовић-Тешић, *Именице с префиксима у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Радовић Тешић 2004:** М. Радовић-Тешић, Богаћење лексике префиксацијом, Београд: *Српски језик*, IX, 219–226.
- Пешикан 1970:** М. Пешикан, *Наш књижевни језик на сто година послје Вука*, Београд: Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Србије.
- РМС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Магица српска, 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски/српски језик, 1959–2019.
- СДР1:** *Семантичко-деривациони речник, свеска 1: човек – делови тела* (ред. Д. Гортан-Премк, В. Васић, Љ. Недељков), Нови Сад: Филозофски факултет, 2003.
- СДР2:** *Семантичко-деривациони речник, свеска 2: човек – унутрашњи органи, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство* (ред. Д. Гортан-Премк, В. Васић, Р. Драгићевић), Нови Сад: Филозофски факултет, 2006.

Телија 1988: В. Н. Телия, Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира, В: Б. А. Серебренников (ред.), *Роль человеческого фактора в языке*, Москва: Наука, 173–204.

Nataša Milanov

THE ENRICHMENT OF THE LEXICAL FUND OF THE SERBIAN LANGUAGE BASED ON THE EXAMPLE OF POLYSEMOUS NOUNS WHICH PRODUCE NEW MEANINGS BY REPEATING THE SAME WORD-FORMATION MODEL

Summary

The paper examines polysemous nouns taken from various descriptive dictionaries of the Serbian language, whose meanings are produced by repeating the same word-formation model. The analysis showed that the examined lexemes were created using the suffixes which are usually productive in the Serbian language, so the known formants are added on the basis of existing transparent semantics. It has been shown that adjective derivatives are by far the most productive for denoting new terms, and that color, shape, dimensions and the general appearance of the original term are the most dominant. Most new meanings of noun-base lexemes are given by those in which the motive noun denotes a specific object, whilst the most productive verb-base lexemes are those formed from verbs which denote a specific, dynamic activity. This way of creating new lexical meanings is especially productive in the field of terminology, and the possibilities for the emergence of new meanings, according to the previously mentioned pattern, are open and practically unlimited.

Key words: derivative, repetition of the same word-formation pattern, productive meaning, word-formation base, Serbian language.